

Zsablyán születtem

Dokumentumjáték

Szereplők:

Bözse néni, 82 éves

Bözse, 15 éves

Bözse, 35–40 éves

Férj

Papp sógor

Szüle

Újságíró

Csendőr százados

Professzor

Szerb asszony

Szerb férfi

Kisbíró

Német katona

Történik a 2010-es évek elején és 1944 őszén egy magyarországi faluban, 1942 januárjában és 1944 októberében Bácskában, az 1960-as évek közepén Jugoszláviában, valamint 2000 körül valahol Nyugat-Európában.

1. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején. A szín közepén ötven évvel korábban divatos bútor. Jobbra gáztűzhely, mellette vízcsap, a konyhakövön rongyszőnyeg.

Bözse néni (*otthonkában, papucsban ül az asztalnál*): Zsablyán születtem 1929. szeptember 15-én. Rozika, a testvérem három évvel fiatalabb nálam. Zsablya akkor úgy nyolcezer lakosú lehetett. Abból talán ötezer szerb. A magyarok száma nem érte el a kétezret, laktak ott németek, zsidók és ruszinok is. Huszonkét kataszteri hold földje volt édesapámnak. Az Árpád utcában laktunk, ahol még egy magyar család élt. A többi mind szerb. Jóban voltunk velük. Betakarításkor a só-

gor, a Pajo bácsi, a Đoko bácsi meg édesapám összefogtak... kukoricaszedéskor ugyanúgy. Az út mellett Csúroig rengeteg eperfa volt. Édesapámék nyolcan, tízen is mentek... a szerbekkel együtt. Vitték a ponyvát, verték le az epret, öntötték a hordókba, aztán hol az egyik háznál, hol a másikinál tettek le egyet-egyét. Az epret aztán kifőzték pálinkának. (*Hirtelen föláll.*) Jaj, el is felejtettem... kér kávét? Reggel főztem... megmelegítem. (*A findzsát fölteszi a gáztűzhelyre.*) Magyar karácsonykor jöttek köszönteni bennünket a szerb gyerekek. Szüle adott nekik almát, meg amit akkor éppen sütött. Szerb karácsonykor pedig mi mentünk hozzájuk kóringyálni. A férfiak tettek valamit az ustorukra, és lóháton azzal pattogtattak. Magyar karácsonykor a szerbek csinálták ugyanezt. (*Csészébe önti a kávét, leteszi az asztalra.*) Én nem iszom... reggeli után ittam... nem merek többet... (*A szívére mutat.*) Csak az első osztályban tanultunk magyarul. Soha nem felejttem el Ilonka tanító nénit... olyan törekeny volt szegény... Utána szerbül tanítottak bennünket... Az nem volt baj... ugyanúgy beszéltünk szerbül, mint magyarul. Szegény édesanyám Földváron született, ott nem lakott anyyi szerb... Nem tanulta meg úgy a nyelvüket, ahogy kellett volna. Ha Zsablyán elment a postára, és magyarul akart levelet föladni vagy pénzt küldeni, lesöpörték az ablakból... Rozikával arról ábrándoztunk, hogy megyünk majd Temerinbe polgáriba... de édesapánk ránk parancsolt: Itthon maradtok, férjhez mentek, és gazdálkodtok, mint mi! (*Sóhajjt.*) Ahogy mondtam az előbb, a világon semmi bajunk nem volt a szerbekkel. Nekik se' velünk. Egészen negyvenegy húsvét vasárnapjáig. Akkor értek Csúrogra a magyar katonák. Édesapámék elénk mentek. Hogyne mentek volna... Örültünk, hogy megjöttek! (*Izgatottan fölkel, járkál.*) Egy szerb lány virágcsokorral köszöntötte a tisztjüket... Csakhogy előtte

elrejtett egy pisztolyt a virágok közé, és lelőtte! Akkor Csúrogon elkezdődött a cirkusz. Amikor édesapám hazajött, fölrakott bennünket a góréba, a kakasülőre. Ott aludtunk, mert féltünk. Nem a szerb szomszédoktól, hanem azoktól, akik lent voltak a rétben.

A felső föld szélén volt a szállásunk. Attól úgy öt méterre út vezetett lefelé. Ott már a nádas volt. Ott bujkáltak a csetnikek, később meg a partizánok. Az volt a tervük, hogy negyvenkettő karcsonyán, amikor az éjféλι misére harangoznak, följönnek és... megölik a magyarokat... meg a németeket. Minden magyar és német háza föl volt írva, akiket ki akartak végezni... a harangszó lett volna a jel. Szüle unokatestvérének egy lánya meg két fia volt. Az apjuk szerb. Mind a három gyerek odakeveredett azokhoz a rétbe... Az egyikben talán megszólalt a magyar érzés vagy a magyar vér... nem tudom, micsoda... Följött, és szólt a csendőröknek, hogy mire készülnek azok ott lent. Egy hétig folyt a harc. Kilenc magyar katona meg talán öt csendőr is meghalt. A községháza előtt ravatalozták föl őket. Édesapám azt akarta, hogy menjünk el a temetésükre. Édesanyám nem mert, mert félt. Akkor már mi is nagyon féltünk. Illő elmenni, mondta édesapám. Ott vannak a koporsók, és senki nem megy oda?

2. A szín sötét. Írógépelés zaja, közben...

Újságíró hangja: Az ezerkilencszázhatvanas években jártam középiskolába. Akkor mutatták be a Hideg napok című filmet, amely az 1942-es újvidéki razziáról, a véres tömeggyilkosságról szól. A filmet a gimnázium valamennyi tanulójának kötelező volt megnéznie. Emlékszem, ahogy menetoszlopban vonultunk az iskolából a városi moziba. A látottakat aztán a legközelebbi történelemórán „feldolgoztuk”. Fel voltunk háborodva, indulatosan elítéltük a tetteseket, szerintem jogosan, és valamennyien szégyelljük magunkat. De a szégyenletes események előzményeiről és következményeiről semmit sem tanultunk, semmit sem hallottunk. Nem tudhattunk róluk. Tabu volt! Titkosították. Felnőtt koromban, amikor már lehetett, olvastam néhány cikket, interjút; akkor derült ki, hogy szülőfalumban is élnek 1944-es délvidéki menekültek. Sőt: keresztanyám is az, utcabeli játszópajtásom édesanyja is, iskolatársam szü-

lei is azok... Unokabátyám felesége, sógornője, apósa, anyósa is az! Hallgattak. Nem esett le a fatantusz még akkor sem, hogy utánagondoljak: hogy is van ez, amikor jugó rokonok jöttek hozzájuk látogatóba, és magyarul beszéltek.

Amikor a szín kivilágosodik, egy délvidéki csendőrőrs irodáját látjuk 1942 januárjából.

Csendőr százados jelentést gépel, az asztal sarkán telefon.

Újságíró az asztal előtt ül, és jegyzetel.

Újságíró: Kérem a százados urat, foglalja össze, mi történt Bácskában 1941 húsvétja után, amikor a magyar honvédek bevonultak oda.

Csendőr százados (*kihúzza egy lapot az írógépből, néhány sort olvas, majd fejből folytatja*): 1941. július 27-én Horthy Miklós kormányzó Szabadkán szegte meg a visszaszerzett Bácska első magyar termésének kenyérét. A magyar kenyér ünnepének előestéjén négy hátizsákos gyújtogató indult merényletre Újvidék mellett az egyik bukovinai székely telepés község gabonaasztagjai ellen, és ezzel elindította a szabotázscselekmények lavináját. Ugyanakkor Zsablya, Káty, Sajkásszentiván, Tiszakálmánfalva, Zombor, Szabadka, Óbecse határában petróleumos kócba tekert, kénes gyufával telt dobozokat raktak a búzakeresztekbe. Ezek a gyufakötegek a cséplőgépek dobjában tüzet fogtak, és nem egy helyen lángra lobbantották a gabonaasztagokat és a cséplőgépeket. Augusztusban a zombori nyomozócsoport elfogta a gyújtogatókat, akik szerb egyetemi hallgatók voltak.

Szeptember 10-én az Újvidék–Titel-vasútvonalra kifűrészelt telefonoszlopokat fektettek a szabotőrök, máshol pedig elvagdosták a telefonhuzalokat.

Újvidéken egy német könyvkereskedés kirakatát robbantották fel; egy orvostanhallgató rálőtt az őt igazoltatni akaró csendőrnnyomozóra... Máshol is tűzharc alakult ki. Így halt meg az első csendőr. Korábban egy határvadásztiszt-helyettest lőttek agyon. Szabotázszakciók sorát követték el azután is. Mindegyik tettest elkaptuk!

Újságíró: Elítélték őket?

Csendőr százados: Nem tekintettük hadviselő félnek ezeket a szabotőröket. No, de folytatom, ha már megkérdezte: október 1-jén éjfél-

kor, pontosan 24 órakor, ami ugye nem lehetett a véletlen műve, öt község határában egyszerre gyulladtak ki a kenderkazlak, és ezen az éjjelen másfél millió pengő értékű kender égett el...

Október 18-án két zsablyai községi rendőrt igazoltatás alkalmával két kommunista agyonlőtt. December 13-án a csúrogi őrs kétfős járőre az egyik tanyán tíznél több partizánra akadt, és velük tűzharcot vívott... Ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy most már tevőleges, összehangolt fellépéssel kell számolni a partizánok részéről.

Újságíró: Ők valóban tanyákon gyülekeztek, és ott készültek a bevetésekre?

Csendőr százados: Igen, elhagyott tanyákon és a Tisza mentén elterülő nádasokban. A szerb lakosság pedig élelmezte, ruházta őket, pénzt adott nekik. Helyi hatóságaink jóhiszeműségét kihasználva sok kommunista partizán hiteles magyar igazolványokhoz jutott. Nappal talán köszönt is csendőreinknek, éjjel pedig az életükre tört.

Újságíró: Gondolom, jól beszéltek magyarul.

Csendőr százados: Igen. Ki tudja, mióta élnek már együtt.

Újságíró: Folytatták a felderítést?

Csendőr százados: Igen. December közepén már kisebb honvédségi erők bevonásával is. Egy ilyen razzia alkalmával esett el egy bajtársunk, és sebesült meg egy határvadász.

Január elején a zsablyai határban egy húsztagú, csendőrökből és határvadászokból álló csoport felderítés közben nagy létszámú fegyveres bandával találta szemben magát. Egy része Bánátból való volt. A tűzharc még másnap is folytatódott.

Nyolc csendőr, határvadász, nemzetőr és kilenc partizán halt meg.

A szerb karácsony napjára, január 7-re nagyarányú felkelést szerveztek. Először a zsablyai és a csúrogi csendőr- és határvadász-alakulatot akarták lerohanni, majd a megszerzett fegyverekkel Újvidékre nyomulni.

A vidék megtisztítása akkor már a honvéd karhatalmi parancsnokság irányításával folyt.

Megcsörren a telefon.

Csendőr százados (felveszi): Igen. Értettem. (Újságíróhoz) Újvidékre szólít a parancs, remélem, még találkozunk.

3. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején.

Bözse néni: Akit ott lent a rétből megtaláltak a magyar katonák meg a csendőrök, annak az egész családját összeszedték, és vitték a Tiszára.

Pajo bácsi minden istenáldotta nap átjött hozzánk. Egy fia volt. Leült a küszöbre, és egyre mondogatta édesapámnak: Pero, így mondják a Pétert szerbül, meglátod, engem is elvisznek! Légy nyugodt, Pajo, válaszolta neki édesapám, megyek, és elmondom a csendőröknek, hogy te nem vagy semminek az oka.

Ez így ment talán két hónapig. Pajo bácsi egyre mondogatta a magáét, édesapám meg nyugtatgatta. Nem tudom, mi történt. Egyszer ezzel ért haza édesapám a tejjeladástól: a malomnál... Đokónál rengeteg katona van. A malomnak – majdnem elfelejtettem mondani – Pajo bácsi bátyja volt a tulajdonosa.

Padlós volt a malmosék szobája. A padlót föl-szedték, gödröt ástak alatta, posztóval kibélelték, visszatették a padlót, rá a rongypokrócot, olyat, mint ez itt, arra meg a varrógépet. Ott rejtőzött el a partizánvezér, akit Pajo bácsi, aki annyit sírt édesapámnak, vitt oda a rétből! A magyar katonák ezt megtudták, és őt is elvitték. Tizenöt éves voltam akkor. A lánya a barátnőm volt. Volt neki egy nagyon szép sapkája. Miért voltam akkor olyan gonosz, máig se tudom... Azóta ezerszer megbántam. (Sír.)

A szomszéd Marko bácsinak is elvitték mind a két fiát. A legkisebb lánya annyi idős volt, mint Rozika, testi-lelki barátnők voltak. Marko bácsiék háza mellett három legény lakott, őket is elvitték... Lehet, hogy ők utálták azt az egész magyar világot, de mindig beszélgettek velünk... Azt meg nem lehet megemészteni, hogy elviszik a gyerekeket... Nem lehet! (Zokog. Zsebkendőjét vesz elő, és felitatja a könnyeit.)

Lassú sötét.

4. Zsablyai ház udvara 1944 őszén.

Papp sógor: Kihirdették, 8 órára ott kell lennünk nekünk is a községháza előtt... indulásra készen.

Szüle: Mi lesz Annussal? ...meg az istállóval...? Péter hiába építette? ...a tehének... lovak...

Papp sógor: Mindent nem tudunk magunkkal vinni.

Szüle: ...meg a disznók... kacsák... pulykák... mindenünk...

Papp sógor: Értsd meg végre, menekülnünk kell! Majd visszajövünk, ha vége lesz ennek a... Mi nem bántottunk senkit.

Szüle: Akkor miért kell menekülnünk? Ki elől? Mi elől? (*Tanácsstalanul megáll.*)

Papp sógor: Ne okoskodj tovább! Hol vannak a lányok ilyenkor?

Szüle: Rozika! Bözse! Gyertek hamar!

Bözse be, fején idegen sapka.

Szüle (a sapkára mutat): Hát ez meg kié?

Papp sógor: Most ne a sapkával foglalkozz! (*Bözséhez*) Hol van a húgod?

Bözse: Bojanával játszik.

Szüle: Rögtön kerítsd elő!

Bözse el.

Papp sógor izgatott kapkodással szalmát terít a szekérekbe, Szüle fazekat, bödönt, egy tábla szalonnát, kishordót hoz, Papp sógor mindezt elhelyezi a szekéren.

5. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején.

Bözse néni: Október 2-án vágtunk neki az ismeretlenek Hollósiékkal. A falu szélén csatákoztak hozzánk Fekete Pista bácsiék. A Jegricska hídjával mellett legeltette Branko bácsi a birkáit. Integtetett. Zsablyáról többen elindultak, később aztán sokan visszamentek. Közülük talán egy se' maradt meg. A zombori kórházban megnéztük édesanyámat, nem bírta volna ki azt az utat, amit mi megtettünk. Nena, a sógor felesége, a szüle testvére ott maradt vele. Jöttünk tovább. Bezdán, Küllőd, Béreg... Hercegszántó, Bátmonostor, Baracska, Baja. Végig esett az eső. A bajai hidat akkor kezdték bombázni, amikor odaértünk. Nem tudom, megvan-e még az a kiserdő, ahol belebújtunk a homokgödrökbe. A Duna-parton nagyon sok menekülő zsúfolódott össze. Ordibálás, sírás, lovak nyerítése, nagy összevisszaság... Komppal kezdték áthordani a kocsikat. Nem lehet! Nem lehet! Ezt ordibálták a német katonák a maguk nyelvén, és nem engedtek bennünket

fölszállni, de szerencsénkre voltak ott magyar katonák is. Összevitatkoztak velük. Határozottak voltak. Ezeknek a kocsiknak át kell menni, mondták, és rávezették lovainkat a kompra. Eljutottunk Bátaszékig. Ott ránk esteledett. A vasútállomás környékén találtunk egy nagy kőrakást. Szüle abba kapart kis gödröket, azokba bújtunk, hogy ne ázzunk annyira. Hajnalban elindultunk. Várdombon, az sváb falu, meg akartuk itatni a lovakat egy kerekes kútnál, meg mi is inni akartunk. Odajött hozzánk egy asszony, talán ember is volt vele. Itt nem ihattok! Menjetek Pilisre! Ott magyarok laknak. Ott ihattok! Megfordultunk... Dél körül értünk Pilisre. Be kellett mennünk a községhezárára. Már itt tudtuk meg, hogy útközben Hollósi Vicus apja eltűnt. A nyéki vasútállomástól úgy húsz méterre találták meg a fejét. Ha a vonat vágta volna el a nyakát, nem maradt volna meg az inge gallérja, nem igaz? Két-három hónapra rá visszavittek egy ügyvédet. Itt húzták meg magukat a szomszéd faluban. Egyik este eljöttek érte, hogy az ügyvéd úrnak be kell menni Szekszárdra valamilyen hivatalos ügyben. Nem szekszárdiak voltak, hanem ottaniak! Hazavitték, lefűrészelték a fejét, és a fényképét elküldték a családjának.

6. Magyarországi falu utcája 1944 őszén.

Kisbíró (dobol, majd hirdet): A községbe menekültek érkeztek, akiknek az elhelyezéséről, ételmezéséről a község lakosságának kell gondoskodnia. Az élelem felajánlással történik, lehet liszt, gabona, krumpli, zsír, hús...

A szín elsötétül, majd kivilágosodik.

Kisbíró (ua., mint fentebb): Felhívjuk azokat a leventeköteles fiúkat, akik bevonulnak, hogy ma délelőtt kivétel nélkül jelentkezzenek a községhezáráznál. Akik később vonulnak be, azok hétfő délelőtt jelentkezzenek. Azok a leventekötelesek, akik kedd délelőtt 10 óráig nem jelentkeznek, szigorúan meg lesznek büntetve.

A szín elsötétül, majd kivilágosodik.

Kisbíró: Értesítjük a lakosságot, hogy az elsötétítés a mai naptól kezdve este fél 8-kor kezdődik. Szigorúan figyelmeztetünk mindenkit az elsötétítési szabályok betartására.

Kisbíró el.

Közeledő, majd távolodó repülőgépek hangja.

7. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején.

Bözse néni: Beálltunk a zuhogó esőben az udvarra... A lovakat bekötöttük az istállóba, a kocsit betoltuk a fészkerbe. Jött a gazdaasszony az unokájával... Soha nem felejttem el... Mutogatott ránk... Látod, kislányom? Itt vannak, és imádkoznak! Igen, ott ültünk a kocsi alatt, és imádkoztunk, hogy édesanyánk maradjon életben, hogy édesapánk jöjjön utánunk, és találjon meg bennünket. Egy szóval se' mondta, hogy menjünk be a konyhába, és melegedjünk át egy kicsit. Néhány nap múlva a későbbi sógorom öreganyja elhívta szülét meg Rozikát szüretelni.

8. Falusi ház udvara 1944 őszén.

Kisbíró és Német katona be.

Kisbíró: Hallották a hirdetményt. A német katonaságnak 5 pár lóra van szüksége.

Szüle: Hozzánk jöttek, nyomorultakhoz?! Nem azokhoz mentek, ahol több ló is van?

Kisbíró: Oda is megyünk.

Papp sógor (*karját széttárva odaáll az istállóajtó elé*): A lovainkat nem adom!

Kisbíró: Ne ellenkezzen, mert megbánja! Az ellenállás szabotázsnek minősül, és a hadiállapotnak megfelelő büntetést von maga után.

Papp sógor: Nem!

Német katona Papp sógorra emeli géppisztolyát.

Papp sógor: Nem hagyom!

Német katona a géppisztoly tusával leteríti Papp sógort.

Szüle: Legalább az egyiket hagyják meg...

Lónyerítés.

Szüle: Átkozottak!

A szín elsötétül, csupán a földön fekvő Papp sógorra vetül fény.

Orosz nyelvű katonadal és harmonikaszó.

9. Falusi utca 1944 őszén.

Kisbíró: 13-tól 60 éves korig minden férfi tartozik ma délután 4 órára lapáttal a község háza előtt megjelenni. Hozzon magával mindenki 3-4

kilogramm lisztet is az orosz katonák részére. A menekültek éppúgy tartoznak kiállni munkára, mint a falubeliek. Továbbá: az orosz katonák részére két darab vágómarha is szükséges, aminek az árát a község lakossága közösen köteles megfizetni.

Dobpergés, Kisbíró el.

10. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején.

Bözse néni: A háború után házaknál takarítottunk, kertekben, földeken dolgoztunk. Esténként kötöttünk, fontunk. Szüle sóba-vízbe bodagot süttött, vagy kukoricát főzött, azt eszegettük. Közben a szomszéd fiúk felolvastak valamilyen folytatásos regényt.

Két-három év múlva mentem először bálba. Rozika előbb kezdett nagylánykodni... Nagyon szerettem táncolni. Később a népi együttesben is táncoltam. A sógor eljárt a szállásokra szántani, kapott szalonnát, kenyeret, nyáron elszegegdött aratni, én meg elmentem marokverőnek. Később mind a ketten cséplőgépnél dolgoztunk. Kilenc nyáron át jártam a cséplőgéphez. Amikor Rozika nagyobb lett, ő is jött... Kukoricát szedtünk, szárat vágtunk... sokat gürcöltünk.

A szomszéd bácsi parádés kocsis volt a közeli pusztán. Felajánlotta, ha rendbe tesszük a házukat, oda mehetünk lakni. Rendbe tettük, és odaköltöztünk.

Amikor odaértek az oroszok Zomborba, édesanyánkat is kiszórták a kórházból. Ezt már ő mesélte. Akkor elmentek Nenával Kiskunhalasra, mert édesapámat oda vonultatták be. Mire odaértek, a magyar katonaságot elvezényelték onnan. Halason kidobolták: aki hazamegy, annak nem lesz semmi bántódása. Erre Nena és édesanyám valahogy hazavergődtek Zsablyára. Édesanyám be akart menni a házukba. Toprongyos, sáros ruhájú emberek lődörögtek az udvaron. Magyar internáltak voltak, dolgoztatták őket. Egyikük, aki ismerte édesanyámat, azt mondta neki: Annus, menjél innen, meg ne lássanak ezek itt!

Nena hazament, édesanyám pedig betért Marko bácsiékhöz. Annus, ha hazajöttök, itt van a vetőgépetek meg a fogas, a borona... ezzel fogadta Marko bácsi.

Édesanyám várta, csak várta Nenát, de az bizony nem ment. Maradj, majd én megnézem, hol van, mondta Marko bácsi édesanyámnak. Nemsokára visszatért. Ülj föl a kocsira, kiviszlek Gyurához. Csak ennyit mondott. Gyura bácsi szüle öccse volt, kint lakott a szálláson. Akkor őket még nem bántották. Ki is mentek.

Marko bácsi egy szóval se' említette, hogy miért mennek a szállásra. Azt se' mondta meg, mi történt Nenával. Azóta se' értem, édesanyám miért nem kereste őt tovább. Lehet, ha keresi, ő is ott marad. Megtudtuk: amikor Nena átment, és kérte vissza a házát, ott nyomban agyonverték, és elásták a díófa alá.

11. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején.

Bözse néni: Még azon az éjjelen a csetnikek kiszedték édesanyámat Gyura bácsiékkal együtt az ágyból, és bevitték őket Zsablyára, a legnagyobb kocsmába. Ott levetkőztettek mindenkit meztelenre, akár férfi, akár nő volt az illető. Az asszonyok füléből kiszaggatták a függőket, elvették a karikagyűrűket is. Két nap és két éjjel voltak ott úgy, azután dobáltak be nekik ruhát. Januárban, Sára napján Járekra, az német falu volt, hajtották őket, bokáig érő hóban. Majd megfagytak.

12. Konferenciaterem valahol Nyugat-Európában 2000 körül.

Professzor (előadása végéhez közeledik): 1944 októberében a német hadvezetőség hozzálát a bácskai és bánági német lakosság evakuálásához. A felszólításnak nem mindenki tesz eleget, a becslések szerint a Bánágban százhuszezer, a Bácskában nyolcvanezer német marad, elsősorban asszonyok, gyerekek és az idősebb korosztály tagjai. Illetve mindazok, akik oktalanul bizakodnak a háborús ellenség jóhiszeműségében, s talán abban reménykednek, hogy a fordulat után csak személyre szabott bűnhődés lesz majd, a kollektív büntetés elmarad.

Mások meg házukat, vagyonukat nem akarják őrizetlenül, galád fosztogatók szabad prédájául hagyni. Pedig ekkorra már a szövetséges nagyhatalmak boszorkánykonyhájában a kelet-európai népek sorsa eldöntetett, és a Duna menti né-

meteknek semmi jót nem üzentek a keleti égen felragyogó vörös csillagok.

Az új hatalom a munkaképes németeket és magyarokat rabszolgaként dolgoztatta, a betegeket, öregeket, kisgyermekes anyákat, gyerekeket különleges státusú haláltáborokban zsúfolta össze. A Vajdaságban 6 haláltábor működött...

A kivetítőn megjelenik a táborok térképe, amely a jelenet végéig ott marad.

Moraj fut végig a termén.

Professzor (folytatja): ...közülük a járeki volt az egyik legnagyobb és legembertelenebb. Német kutatók szerint ezekben a táborokban harmincezer német pusztult el; ebből kétezer-ötszáz gyermek.

Csúrogon és Zsablyán 1945 januárjában talán már egyetlen olyan magyart sem találni, aki bármilyen módon is felelősségre volna vonható azért, hogy az előző négy évben akár kényszerből, akár önként vállaltan együttműködött a magyar állam közigazgatásával vagy annak erőszakszervezeteivel. Az olyan személyek ugyanis akkora már elmenekültek vagy az október végétől tobzódó kíméletlen terror és esztelen mészárlás áldozataivá váltak másokkal, teljesen védetlen emberekkel egyetemben.

Tisztelt elnök úr! Tisztelt kolléga hölgyek és urak! Témámhoz és mondandómhoz képest szűkre szabott volt az időm. Köszönöm megtisztelő figyelmüket, hogy a szervezők egyáltalán a tanácskozás programjába illesztették kutatási eredményeim egy részének ismertetését. Reménykedem, hogy nem csupán udvariasság, hanem végre őszinte érdeklődés vezetett meghívásomhoz.

Szűkre szabott időről tettem az imént említést. Lehet, hogy szűkre szabott valamennyiünk ideje, az önöké is, mert a múlt végleges eltörlésének szándéka újra fenyeget bennünket.

Professzor lelép a pódiumról.

Gyér taps.

13. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején.

Bözse néni: Édesanyám három évig volt Gajdobrán. Mosott a kórházban. Sok vérhasban szenvedő siptár is feküdt ott. Édesanyám

is elkapta a betegséget, egy csetnik lánya mellé került. Annak egyre-másra hordták az orvosságot, de egyiket se' bírta vagy nem akarta bevenni. Akkor se' vette be a gyógyszereket, ha bántották. Kérlelte édesanyámat: Snaja. Pojedi! Pojedi! Az én anyám beszédte az orvosságait, és meggyógyult, a csetnik lánya pedig meghalt. Mi közben irkáltunk innen a nagymamának Bácsföldvárra. Ő tudatta, hogy édesanyánk él! Gajdobra után Dárdára került... az Eszék mellett van... mert ott lakott a testvére, és onnan szökött át utánunk. Édesapánk öt évre rá talált meg bennünket! Mindenáron lovat akart venni. Szüle egyre magyarázta neki: nem otthon vagyunk, itt nincs a hátad mögött a 20 kataszteri! Mit akarsz a lovakkal? Bele kellett a helyzetbe törődni. Elment segédmunkásnak a magasépítőkhöz.

Éltük a magunk életét. Férjhez mentünk. Az uram vett 3-4 hegyi tanyát bontásra. Csak addig volt kőművesünk, amíg fölhúzta a falakat. A többi mi csináltuk. A házunk polyvás sárral van bepucolva. Édesapám meg a sógor tapasztották, Rozika meg én tapostuk a sarat.

Bölcsödében dolgoztunk, aztán az óvodában főztem, később huszonnyolc évet lehúztam a kórházban. Az „aszéptában”, a központi sterilizálóban kaptam munkát, aztán a baleseti ambulancián kilenc évet töltöttem. Utána tálaló lettem az 1-es „belen”, majd visszakerültem az „aszéptába” gépkezelőnek. Nagyon szerettem ott is. Engem is szerettek. Nyugdíjas-búcsúztatómra porcelánkészletet kaptam a munkatársaimtól.

Talán húsz év múlva mertem visszamenni a szülőfalumba az urammal. Becsén megálltunk, mert a sógor testvére meg a rokonság ott lakik. Úgy hatvanan jöttünk össze. Hogy vagytok? Hol éltek? Mit dolgoztok? Alig győztünk a sok kérdésre válaszolni.

Másnap mentünk át Zsablyára. Sanyi erősködött: megnézzük, hol szokta a papa reggelente meginni a féldecijét! Szegény édesapám annak dacára, hogy otthon is volt pálinkája, a kocsmában szerette meginni a magáét.

Beléptünk a kocsmába. Milica néni addigra már meghalt, a fiát, Milét azonnal megismertem. Akkor őt is elvitték a Tiszára, de valahogy megmenekült. Bujkált egy ideig, aztán hazamerész-

kedett. Ő is megismert. Úgy éreztem, kiszakad a gyomrom. Megkérdezte: Kako ste, kuda idete? Hol vagytok, hova mentek? Mađarskában vagyunk, mondtam neki. Sanyi kuglizott velük, Mile főzte nekik a kávé, közben legalább húsz rác leselkedett a cifra deszkakerítésen át. Azt hittem, ott halok meg félelmemben. A férfiak befejezték a kuglizást, megitták kávéjukat, Sanyi azt mondta, menjünk el hozzánk! (*Sokáig hallgat.*) Hozzánk! A ház már át volt alakítva...

14. Egy zsablyai ház előtt az 1960-as évek közepén.

Bözse (*bekiált a kapun*): Dobar dan! Dobar dan!

Szerb asszony (*megjelenik*): Šta radite ovde?

Férj (*Bözséhez*): Mit mond?

Bözse (*a férjéhez*): ...hogy mit keresünk itt. (*Szerb asszonyhoz*): Imate prasice za prodaj? (*A férjéhez*) Van-e eladó malacuk? Valamit kellett mondani!

Szerb asszony: Što niste došli juče, onda bilo za prodaj. (*Ott hagyja Bözsét és férjét.*)

Férj (*méltatlankodva*): Nem enged be? Fordíts!

Bözse (*kapkodva a férjéhez*): Miért nem tegnap jöttünk, akkor volt piac, olcsón lehetett volna malacot venni. (*Szerb asszony után kiált*): Ja sam se ovde rodila... volela bih da vidim, gde sam se rodila! (*Férjéhez*): Itt születtem, szeretnék körülnézni.

Szerb asszony (*visszafordul, gyanakodva néz Bözsére és férjére*): Ajde unutra... pogledaj!

Bözse (*férjéhez*): Mehetünk.

Szerb asszony (*mentegetőzve*): Mi smo ovu kuću ispltili, to je naše. Mi nismo krivi.

Bözse: (*a férjéhez*): Azt mondja, hogy ezt a házat kifizették, ők nem tehetnek semmiről.

Szerb férfi (*kerékpárt tolvá érkezik, a kormányról szatyor lóg. Indulatosan Szerb asszonyhoz*): Ko su ovi?

Bözse (*a férjéhez*): Azt kérdezte, kik vagyunk.

Szerb asszony (*Szerb férfihez*): Oni su došli iz Mađarske.

Bözse (*a férjéhez*): Magyarból jöttünk...

Szerb asszony (Szerb férfihez): Volela bi da vidi gde se rodila.

Szerb férfi (ordítva Bözséhez és a férjéhez): Ovde neću vas pustiti! Napolje, idite odavde!

Bözse (férjébe karol, menekül): Gyere, menjünk innen! Látod, nem enged be bennünket.

15. Magyarországi falusi ház konyhája a 2010-es évek elején.

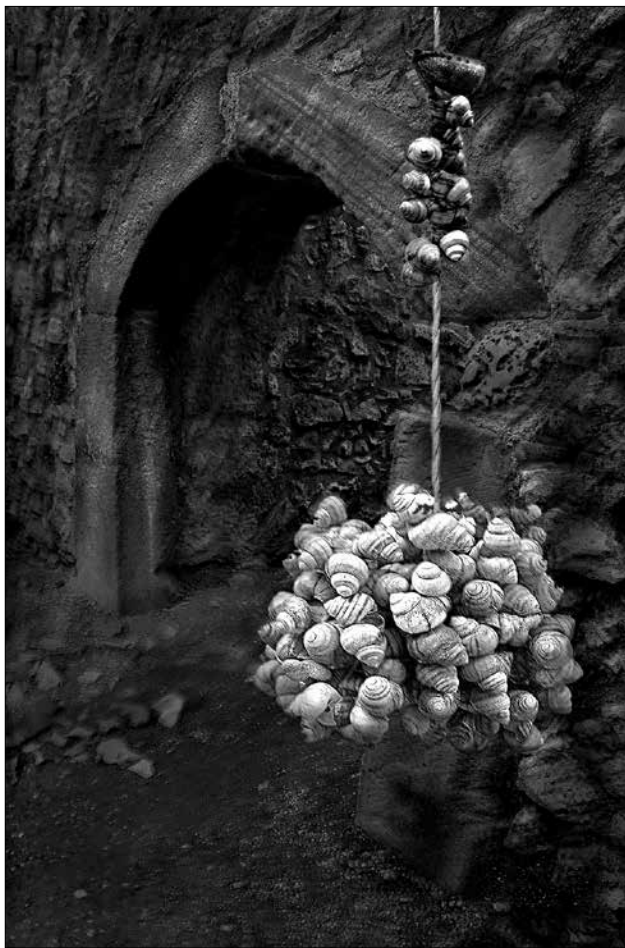
Bözse néni: Remegtem, sírtam. A második házig jutottunk, Lazika bácsi állt a kapuban. Utánunk szólt: Bežika! Bežika! Stani, ti si Perina starija ćerka? Te vagy ugye a Péternek az idősebb lánya? Ja sam. Én vagyok. Odajött hozzánk, bemutatott a férjemet, Lazika bácsi megfogta a karomat, és kávézni hívott bennünket. Nem mentünk be hozzá. Mondtam neki, hogy köszönöm, Milénél már ittunk.

Akkor megfogadtam, Zsablyára én soha többet be nem teszem a lábam! Ennek dacára el-

mennék újra. Ha csak egy napra is. Nem tudom, mi ez az érzés. Sokszor úgy szenvedek, mint Jézus Krisztus, amikor eszembe jut Zsablya. Amikor eljöttünk, azt hittük, nemsokára hazamegyünk. Ki gondolta volna, hogy hatvanhét éve itt fogok élni. Akiket szeretek, mind itt vannak... a temetőben. A szüleim, a szüle, a sógor, a férjem, a fiam, Rozika... mégis szeretnék hazamenni. Csak egyszer még, amíg élek.

Vége

A dokumentumjátékban felhasználtam Csorba Béla, dr. vitéz Kovács Jenő, Matuska Márton *a Földönfutók, hontalanok II. Menekülés Bácskából 1944–45* (Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2016) című kötetben megjelent közleményeit, a *Zsablyán születtem* című visszaemlékezés részleteit és a Tolna Megyei Levéltár dobolási szövegeit.

Atlantisz kapujában